

Steinfeld Sándor három folytatásban leközölt cikke a Hídban (megjelent a Forum Híd-cikkek válogatását tartalmazó kötetben).

A szerző a két utolsó fejezetben a jugoszláviai magyar lakosság kulturális életével foglalkozik, adatbőrszerű részletességgel, valamint a magyar—jugoszláv államközi kapcsolatokkal 1918—1929 között, belföldi és külföldi, részben bizalmas jellegű irattári adatokra támaszkodva, amelyek ma már a tudományos kutatók számára hozzáférhetők. A könyv a feltárt kutatási eredmények összefoglalójával zárul (rövid magyar és német nyelvű utalással a szerbhorvát nyelvű összefoglaló fejtegetéseire). Ezenkívül a felhasznált irodalomjegyzék mellett, névmutatót és a könyvben szereplő helységek jegyzékét is közli.

Mészáros Sándor könyve újabb kori történelemtudományunk hézag-

pótló esettanulmánya. A források bősége és az adatok sokasága megkönnyíti az átfogó, szintetizáló, elemző történetírást, különösen azok számára, akik képtelenek megbirkózni azzal a terjedelmes magyar nyelvű levéltári anyaggal és nagyszámú korabeli újságcikkkel, amelyeket dr. Mészáros elemzően beiktatott történelemtudományi művébe. A szerző következő kötete a már megjelent tartalmat valószínűleg sok vonatkozásban ki fogja egészíteni a további fejlemények megvilágításában. A magyar nyelvű olvasóknak nyereséges lesz, hogy a szerző a szerbhorvát nyelvű, elsősorban a tudományos nyilvánosságnak szánt könyvét átdolgozva, tudományosságán nem csorbítva, magyar nyelven nyújtja majd át a kiadónak, figyelembe véve a szélesebb olvasóközönség érdeklődését és igényét.

Rehák László

EGY SAJÁTOS SZOCIOLÓGIATÖRTÉNET

Uvod u istoriju sociologije I—II. kötet, 1032. oldal. Szerkesztette Harry Elmer Barnes, fordította: Vasilija Đukanović és dr. Dušan Milanković, hazai előszó: dr. Marija Bogdanović, kiadó: Beogradski izdavačko-grafički zavod, Belgrád, 1982.

A tekintélyes fővárosi kiadó egy igen vegyes tartalmú, a Misao i dileme (Gondolat és dilemmák) c. sorozatában jelentette meg a chicagói egyetem kiadóvállalata által 1948-ban közreadott kétkötetes könyvet, melynek előszavát a szerző 1947. augusztus 1-jén írta. Így a hazai előszó magyarázata után sem világos, hogy miért döntött a kiadó pont ennek a szociológiatörténetnek a kiadása mellett. Nem kétséges, hogy nehéz feladat egy tudományág történetét megírni, s hogy egy szerző ezt aligha valósíthatja meg kifogástalanul. Ha ugyanis az illető szakterület ismerője megkísérlé ellenőrizni

a maga nézeteit vagy tudása esetleges hézagait szándékozik pótolni a könyvből, akkor rendszerint szembeötlenek az ilyen természetű munkák fogyatékososságai: a felületes elemzés, bizonyos alkotók hiányos ismerete, a tárgyalt alkotók kapcsolatának és egymásra hatásának hiánya stb. Ennek elkerülése végett az amerikai szerző felkérte a múlt század és a XX. század jelentősebb szociológusainak ismerőit, hogy ki-ki írja meg az általa szerkesztett könyvbe adott szerzőre vonatkozó fejezetet, vagy fejezetrészletet, illetve, hogy bocsássa rendelkezésére tanulmányát vagy kéziratát, amelyet azután a

szerkesztő átdolgozva beiktatott könyvébe.

A hazai előszó írója, valamint a könyvismertetőik arra utalnak, hogy mai szociológusaink is forgatták H. E. Barnes könyvét mint átfogó szociológiatörténeti művet. Dr. Marija Bogdanović fel is sorolja a H. E. Barnes munkája előtt angol nyelven megjelent három legfontosabb hasonló jellegű művet: 1928-ban Pitirim A. Sorokin (*The Contemporary Sociological Theories*), H. E. Barnes-nek és H. Beckernek az először 1938-ban megjelentetett 3 kötetes könyvét (*Social Thought from Lore to Science*), valamint George Gurvich és W. Noore 1945-ben közreadott (*Twentieth Century Sociology*) című munkáját. Mivel az amerikai társadalomtudomány tárgyilagossá megnyitkozását ugyancsak gátolta az 1948-as év antikomunista szelleme, így érthető, hogy H. E. Barnes sem Marxot, sem a marxista szociológusokat, de még csak a marxizmus befolyása alá kerülőket sem tárgyalja, noha előző, 1938-ban megjelent könyvében, Marxnak akkora jelentőséget tulajdonít a társadalomtudományokban, mint Galileinek a természettudományokban.

Most, amikor Marx halálának 100 évfordulójára emlékezünk, s amikor számtalan helyen, még eszmei ellenségei is azt állítják, hogy Marx megkerülhetetlen, ez a fordítás már valóban anakronisztikus. Bármennyire helytálló is azonban a Marx megkerülhetetlenségére vonatkozó megállapítás, akadnak azért olyanok is, akik másként vélekednek. Egy ilyen kivétel a most közreadott H. E. Barnes kétkötetes könyve. A kiadói szándék bizonyára csak a szakköröket tartotta szem előtt, hisz a két kötet olyan tekintélyes összegbe (2300 dinár) kerül, hogy az átlagolvasó aligha vásárolja meg. Ez az 1948-ban megjelent munka egyébként több szempontból is vitatható, hisz azóta

már szép számmal hagyták el a sajtót az összefoglaló szociológiatörténeti kiadványok. A hazai előszó írója 12 angol—amerikai, francia és nyugatnémet kiadvány bibliográfiáját közli (6. o.), amelyek 1962 és 1978 között jelentek meg.

Igaza van Marija Bogdanovićnak, hogy szintetizáló hazai szociológiatörténeti munkánk kevés van. A monográfiáktól eltekintve mindössze 3—4 műről beszélhetünk. Először is szólni kell Veljko Korać 1963-ban (majd 1968 és 1976-ban) megjelent *Marks i savremena sociologija* (Marx és a mai szociológia) c. könyvéről, majd Jože Goričar 1969-ben egyidejűleg szerbhorvát és szlovén nyelven kiadott művéről, amely a polgári szociológiai elméletet tárgyalja. Ezenkívül a Miroslav Pečujlić szerkesztette szociológia tankönyv (*Osnovi nauke o društvu*, 1976.), valamint Predrag Vranicki *A marxizmus története* című háromkötetes munkája is részletesen foglalkozik az utóbbi száz év szociológiájának fejlődési folyamatával. Megjegyzendő, hogy a magyar nyelvű kiadványok is forgató érdeklődők rendelkezésére áll Jan Szczipánski: *A szociológia története. A szociológia problematikájának és módszerének fejlődése* (az 1969. évi III. lengyel kiadás 1973. évi magyar fordítása) és Kulcsár Kálmán két könyve: *A szociológiai gondolkodás fejlődése* (1966), valamint *A társadalom és a szociológia* (1972).

Nos, akárhogy is szemléljük H. E. Barnes kétkötetes könyvének a fordítását, 35 évvel a megjelenése után, még ha egyetértünk is Marija Bogdanović megállapításával (16. o.), hogy fogyatékoságai ellenére is úttörő vállalkozás volt a szociológiatörténetben, s ennél fogva ma sem hanyagolható el informatív szerepe, mégis meg kell jegezni, hogy függetlenül a világnézeti hozzáállástól, átgázolt rajta az idő. A mai olvasó

számára inkább kórdokumentum. Dokumentum egy kóros korról, amelyet a hidegháború kommunista-ellenes légköre jellemezett, amikor a polgári pozitívista állásponttól, tudományos tárgyilagossággal, Marx és a marxisták megkerülésével igyekeztek vázolni a szociológia kialakulását és történetét — nem sok sikerrel.

A kétkötetes szociológiatörténet szerzője, illetve kisebb részben szerkesztője mint említettük már 1938-ban megjelentetett egy háromkötetes munkát H. Beckerrel együtt. A **szociális gondolat a tanítástól a tudományig** címmel. Ez előtanulmányul szolgálhat a szociológia fejlődésének történelmi bemutatásához. De ugyanakkor ez a munka alaposan befolyásolta is a szerzőt, hogy a szociológia fejlődése vizsgálatában elhanyagolja a szociológiai kutatás és tárgyalás módszerét, s a mondani-valót, érdeklődési területét, ill. a szociológia képviselőit, a társadalmi viszonyok fejlesztése és reformálása érdekében tett javaslataink szerint válassza meg és mutassa be. Ez meg lehetőséget ad az amerikai szociológiai közelítéstől, amelyet elsősorban a meglévő helyzet felmérése, s csak ezzel kapcsolatban a változások aprólékos mérése és kutatási eljárásának kidolgozása és alkalmazása jellemez. A szerző ebben az alapvető hozzáállásában előnyben részesíti a szociális dinamikát a szociális statikával szemben, amelyet többnyire Auguste Comte újításának tartanak, holott ő is tanítómesterétől, Saint-Simontól vette át. Itt jegyezzük meg azt is, hogy H. E. Barnes, legalábbis ebben a kétkötetes munkájában, a szociológia A. Comte által képviselt és elindított konzervatív vonalát képviseli, amelynek alapvető feladata a meglévő polgári társadalom reformálása és javítása. A szerző szemet huny afelett, hogy Saint-Simon kifejezetten tagadta a

meglévő polgári társadalmi rendet és egy gyökerestül új társadalmi rendért szállt sákra a maga utópisztikus elképzelései alapján, továbbá figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy azt a vonulatot képviselik a szociológiában Marx és Engels, s általában a marxista szociológusok a szociológia külön tudományágként való kialakulása óta. Véleményünk szerint ez szab alapvető korlátokat annak, hogy H. E. Barnes több tudományos tárgyilagossággal, átfogó és mélyreható elemzés alapján tárgyalja és mutassa be a szociológia kialakulását és fejlődését.

A szerző kiindulópontja az volt, hogy csak azokat a szociológusokat mutatja be, akik átfogó szociológiai szemlélet- és gondolatrendszert alakítottak ki. Ezt az alapvető elgondolást azután más kiegészítő szempontokkal módosította, s így a két bevezető fejezet után a hátralevő 45 fejezetben egy-egy központba helyezett szociológust tárgyal, olyanokat, akiknek nem is volt szándékában valamiféle saját szociológiai rendszert alkotni. Ezek a szerzők rendszerint neves szociológusok voltak, vagy legalábbis jelentőset alkottak a szociológia terén, esetleg mint egyetemi oktatók vagy szakegyesületi tagok töltöttek be fontos szerepet. A hazai előszó arra is figyelmeztet, hogy Barnes nyilván eredeti szándékától vezérelve 1966-ban egy jelentősen tömörített változatban is megjelentette munkáját, a 47 fejezetet 27 fejezetbe tömörítve.

Könyv első részében (két fejezet), részben mert a szociológiát nagymértékben elképzelések és társadalomreformálási javaslatok szempontjából fogja fel, részben mert helyesen (121. o.) abból az igazságból indul ki, hogy a szociológia nem egy ember véletlen felfedezése, de még csak egyetlen század tenméke sem, hosszan visszanyúl az ókori társadalomfilozófia kialakulásához, majd

a későbbi korok társadalomszemléletének bemutatása alapján, elsősorban az emberről kialakított nézeteket, valamint a társadalomról és társadalmi intézményekről vallott felfogásokat tárgyalva a második részben áttér a szociológia megalapozóira, 6 szerzőnek szentelve egy-egy fejezetet. A szerző a megalapozók közé sorolja A. Comte-ot és H. Spencert, ami a polgári szociológiában szokásos ma is, de az V. fejezetet Lewis Henry Morgannak szenteli, ami vitatható, hisz Morgan, noha a család ősi megjelenési formáival foglalkozott, elsősorban néprajztudós és régész volt. Morganon kívül, aki az evolucionizmust módszerként alkalmazta még egy amerikait tárgyal Spencer követőjeként: William Graham Sumner. Lester Frank Wardnak (amerikai szociológus, 1841—1913 között, kétkötetes főműve A Dynamic Sociology címmel 1883-ban jelent meg) és Ludwig Gumplowicznak (1838—1909), az osztrák jogelméleti tanárnak a szociológia megalapozói közé való beiktatása ugyancsak vitatható.

A szerző a kiválasztott szociológusokat nyelvterület szerint csoportosította és kis kivétellel, külön fejezetet szentelt minden tárgyalt szociológusnak. A szociológusok sorát Pitirim A. Sorokinnal (46. fejezet) és Marijano (H. Gornejoval (47. fejezet) zárja. Gumplowiczot a szerző előlépteti a szociológia megalapozói közé, igaz, nem mulasztja el kimutatni biologizmusát és reakciós, nemzetelnymó, militarista fajelméletét,

Jászi Oszkárrol viszont tudomást sem vesz, pedig nem volt marxista, és ő is az Egyesült Amerikai Államokban fejezte be életútját. Nem említi meg ezenkívül Mary Parker Follettet (1868—1933) és Elton Mayot, az „emberi viszonyok” tanának megalapítóit Amerikában, vagy Georges Gurvitchot és Georges Fridemannt Franciaországból, akik már a két háború között is jelentős alkotók voltak a polgári szociológiában, vagy pl. a háború után feltűnt németeket, René Königet és Ralf Dahrendorft.

Amikor a tőkés Jugoszláviában 1933-ban, a Geca Kon kiadásában és dr. Mihajlo Ilić szerkesztésében megjelenő közjogi sorozatban közreadták Pitirim Sorokin kétkötetes, Amerikában megjelent *Sociologija, Savremeni pravci i teorije* (Szociológia, időszzerű irányzatok és elméletek) c. könyvét, az akkor bátor és haladó kiadói és szellemi vállalkozás volt. A most közreadott H. E. Barnes-könyv megjelenetése viszont egy megkésett vállalkozás. Informatív értéke ugyan kétségtelen, ám az utolsó három évtized történései a polgári szociológiában, különösen pedig a marxista ihletésű szociológiában, valamint a módszertani haladás olyan jelentős tartalmat képviselnek, aminek legalább informatív ismerete nélkül nehezen igazodik el az érdeklődő. Ehhez pedig H. E. Barnes munkájából már vajmi keveset meríthet.

Rehák László